

ЧИТАТИ ИЛИ ТУМАЧИТИ

Петар Петровић

УВОДНА РЕЧ

Ова књига полази од питања која се јављају у сваком озбиљном људском животу: шта наш живот чини смисленим, како да говоримо о Богу, како да читамо Библију, шта да радимо са патњом, сумњом и усамљеношћу и шта значи живети у нади. Одговори на та питања не настају механичким понављањем наслеђених формула. Вера тражи и читање и тумачење: пажљиво слушање текста, разумевање историјског контекста, употребу разума, искуство заједнице и спремност да се у свему тражи оно што води љубави, истини, правди и животу.

Зато овде Библију нећемо третирати као приручник за астрономију, биологију, психологију или медицину. Њена намера је другачија и дубља: да сведочи о Богу, о људској одговорности, о Христу и о позиву да живот примимо као дар и претворимо га у љубав према Богу, ближњима и целокупној творевини. Научна сазнања не треба доживљавати као претњу вери. Истраживање природе може продубити чуђење пред постојањем, а вера може понудити језик смисла, захвалности и одговорности који наука, по самој природи свог метода, не покушава да замени.

Оригиналност духовног текста не лежи само у новим речима, него и у новом слушању старих питања. Стога је циљ ових страница да читаоцу не одузму слободу мишљења, већ да је продубе. Добро тумачење не затвара питања пре времена; оно нас учи да верно, разборито и саосећајно живимо са њима.

1. СРЕЋА, СМИСАО И ЖИВОТ КОЈИ СЕ ПРИМА КАО ДАР

Већина људи жели да буде срећна. Ипак, срећа није трајно расположење нити награда коју добијамо ако смо све урадили исправно. Живот има лепе и тешке периоде, успехе и губитке, близину и усамљеност. Понекад се проблеми умноже до те мере да нам се чини да је мир недостижан. У таквим тренуцима није корисно обећавати лако решење. Хришћанска нада није порицање стварности, већ поверење да бол, страх и неуспех немају последњу реч.

За достојан живот потребни су основни услови: храна, дом, безбедност, здравствена заштита, образовање, рад, одмор и односи у којима постоје поштовање и припадност. Духовни говор који занемарује материјалне услове живота лако постаје празан. Исусова брига за гладне, болесне, сиромашне, одбачене и уморне показује да се љубав према Богу не може одвојити од бриге за човека.

Ипак, чак и када су многе потребе задовољене, остаје питање смисла. Човек може имати сигурност, новац и признање, а ипак осећати празнину. Књига Проповедникова то изражава без улепшавања: људски труд, богатство и успех не могу сами по себи да победе пролазност. Њен глас није позив у очајање, већ у трезвеност. Ако смисао тражимо само у ономе што можемо да поседујемо, контролишемо или постигнемо, неизбежно ћемо наићи на границу.

Смисао се чешће открива у односу него у поседовању. Он настаје када живот не схватамо као приватни пројекат, већ као дар који се остварује у љубави. То значи учити да примамо и да дајемо, да прихватимо сопствену рањивост, да допуштамо другима да нам помогну и да своје способности стављамо у службу добра.

Питање „Зашто живим?“ нема један кратак одговор. За некога ће се смисао снажно показати у породици, за другог у пријатељству, позиву, уметности, научном раду, бризи за друге, молитви или борби за праведније друштво. Хришћанска вера све те путеве сабира у једну ширу тврдњу: човек је позван у заједницу са Богом и са другима. Смисао није привилегија малог броја „успешних“ или „духовних“ људи. Достојанство сваког човека претходи његовим достигнућима.

Зато није мудро рећи да човек престаје да „заиста живи“ чим изгуби осећај смисла. Људи који пролазе кроз депресију, губитак или тешку болест могу привремено изгубити способност да виде наду, али њихова вредност није умањена. Када неко помишља на самоубиство, није довољно понудити побожну реченицу. Потребни су присуство, стручна помоћ, безбедност, стрпљење и заједница која не осуђује. Вера може бити извор снаге, али не сме бити замена за медицинску и психолошку негу када су оне потребне.

Исус позива на живот у изобиљу, али то изобиље није исто што и живот без проблема. То је живот укореењен у љубави која остаје и онда када се околности мењају. Срећа, у том светлу, није стална еуфорија, већ способност да у стварности препознамо дар, да жалимо када треба жалити, да се радујемо када се може радовати и да и у једном и у другом останемо отворени за Бога и за друге.

2. ВЕРА, РАЗУМ И СВЕТ КОЈИ ИСТРАЖУЈЕМО

Питање о Богу не решава се једним доказом. Људи долазе до вере различитим путевима: кроз молитву, лепоту, савест, искуство љубави, сусрет са Христом у Јеванђељу, припадност заједници, интелектуално трагање или дубоко искуство

смисла. Други, пак, остају неодлучни или неверујући. Озбиљан разговор о вери поштује ту разноликост и не претвара Бога у закључак који је наводно наметнут једном научном чињеницом.

Савремена наука описује свемир као стар милијардама година и живот као резултат дугих природних процеса. Теорија еволуције је основни оквир савремене биологије, а космологија истражује развој свемира од његових најранијих познатих стања. Вера нема разлог да се плаши тих сазнања. Бог не мора да буде смештен у празнине нашег знања. Што више разумемо природне процесе, то мање има смисла користити Бога као објашњење само за оно што наука још није објаснила.

Библијски текстови о стварању говоре језиком богослужења, поезије, симбола и теолошког сведочења. Њихова главна порука није како је материја технички настала, него да свет није безвредан, да живот није предмет презира, да је творевина дар и да човек није њен апсолутни господар. Када Постање каже да је свет „добар“, то нас учи благодарности и одговорности. Када каже да је човек створен по лику Божјем, оно утемељује достојанство сваке особе, а не научну теорију о биолошком пореклу човека.

Због тога није потребно супротстављати „случај“ и „Бога“ као да су то једине две могућности. У науци реч случај често описује статистичке или непредвидиве процесе унутар природе. Теологија, са друге стране, поставља питања о смислу, дарованости, вредности и крајњој зависности свега што постоји. То су различити нивои питања. Човек може прихватити природне механизме развоја живота и истовремено исповедати да целокупна стварност у Богу има извор, темељ и испуњење.

Људско тело је задивљујуће сложено. Ћелије, ДНК, нервни систем и мозак показују колико је живот богат и динамичан. Али није потребно из сваке сложености изводити математичку „вероватноћу“ Божјег постојања. Много је поштеније допустити да нас знање о животу води чуђењу, смирењу и одговорности. Наука нам може показати како ћелија функционише; вера нас пита како ћемо употребити знање, како ћемо се односити према телу, болеснима, нерођенима, старима, особама са инвалидитетом и свима чије достојанство друштво лако превиди.

Исто важи и за космос. Ноћно небо може бити повод за молитву, али не зато што астрономија доказује одређену религијску тезу. Псалам каже да небеса казују славу Божју. То је песничко исповедање човека који свет доживљава као

дар и знак величине која га превазилази. Верник може те речи читати заједно са савременом космологијом, без потребе да једно поништи друго.

Разум је дар који треба употребити. Вера која тражи од човека да порекне добро утврђене чињенице постаје крхка и непотребно улази у сукоб са истином. Са друге стране, научно знање само по себи не одговара на сва питања о томе шта треба да волимо, како треба да живимо, зашто је правда важна или шта чини живот достојним. Зато је плодније говорити о разговору него о рату између вере и науке.

3. КАКО ГОВОРИМО О БОГУ

Библија користи бројне слике за Бога: Отац, пастир, стена, светлост, огањ, мајка која теши, домаћин који прима, ветар који оживљава. Ниједна слика сама не може обухватити Божју тајну. Када кажемо да је Бог „личан“, не тврдимо да је Бог једно биће међу другим бићима, само много моћније. Говоримо да стварност у свом темељу није безлична равнодушност и да је однос, љубав и позив могуће разумети као дубоке трагове Божјег присуства.

„Бог је љубав“ (1. Јованова 4,8) једна је од најсажетијих хришћанских тврдњи. Она није сентиментална. Љубав у библијском смислу тражи истину, правду, милосрђе, праштање и обнову односа. Када говоримо о Божјој моћи, та моћ се најјасније види у Христу који служи, исцељује, опрашта и прихвата крст, а не у голој сили која намеће вољу. Зато Божју свемоћ не треба замишљати по моделу земаљске тираније.

Говор о Богу мора бити скроман. У историји су верници често говорили као да у потпуности знају Божје намере иза сваке несреће, болести или победе. Таква сигурност може нанети велику штету. Када се догоди трагедија, није мудро рећи да ју је Бог „послао“ као казну или лекцију. Јеванђеља не приказују Исуса како објашњава страдање окривљавањем жртава; много чешће га приказују како прилази страдалнику, лечи, плаче и враћа човека у заједницу.

Божја правда није супротност љубави. Правда је љубав која одбија да се помири са насиљем, експлоатацијом, понижењем и лажју. Зато духовност која се бави само приватним миром, а не види сиромаштво, неправду, расизам, мржњу, злоупотребу моћи и уништавање природе, остаје непотпуна. Пророци су управо ту били најоштрији: богослужење без правде лако постаје празан обред.

Истовремено, Бог се не може свести на наше политичке, културне или моралне програме. Вера позива и на самокритику. Оно што сматрамо праведним мора се изнова проверити у светлу Христове заповести љубави, достојанства сваког човека и посебне брига за оне који имају мање моћи.

Молитва је један од начина на који човек живи тај однос. Она није магијска техника којом приморавамо Бога да уради оно што желимо. Молитва укључује молбу, захвалност, жалост, протест, тишину и послушкивање. У Псалмима има и хвале и беса, и поверења и питања. Та ширина нас учи да пред Богом не морамо да глумимо духовну уредност. Можемо донети оно што заиста јесмо.

4. БИБЛИЈА: ЧИТАТИ И ТУМАЧИТИ

Наслов ове књиге поставља важно питање. Да ли Библију треба само читати или и тумачити? У стварности, свако читање већ укључује тумачење. Чим одлучимо да ли је нека реченица дословна, песничка, историјска, пророчка, параболична или симболичка, већ тумачимо. Питање, дакле, није да ли тумачимо, него како то чинимо.

Библија је библиотека настала током дугог периода, у различитим културама, језицима и историјским околностима. У њој има закона, поезије, мудросне књижевности, пророчких текстова, јеванђеља, писама, прича о пореклу, родослова и апокалиптичких визија. Непажљиво је све те жанрове читати на исти начин. Псалам није лабораторијски извештај, парабола није новинска хроника, а апокалиптичка слика није шифрована мапа савремених догађаја.

Хришћани Библију читају у светлу Исуса Христа. То значи да је Христов живот, учење, смрт и васкрсење средиште из којег процењујемо шта текст открива о Богу и човеку. Када неки одломак делује у напетости са заповешћу љубави, са милосрђем које видимо у Христу или са достојанством човека, не треба журити да ту напетост сакријемо. Треба је именовати, истражити историјски контекст и питати шта је верно Јеванђељу.

То није произвољност. Напротив, одговорно тумачење захтева дисциплину. Потребно је упоређивати текстове, познавати контекст, слушати тумачења кроз векове, користити историју, лингвистику и друга знања и бити свестан сопствених предрасуда. Потребно је и слушати искуство оних који су кроз историју били на маргини, јер читалац који има моћ може у тексту превидети оно што потлачени одмах примети.

Надахнуће Библије не значи да је свака реченица диктирана ван историје, без људског језика, ограничења и перспективе. Бог нам се у Писму обраћа кроз људске сведоке. Управо зато је тумачење неопходно. Свето писмо има ауторитет у животу Цркве, али се тај ауторитет не остварује искључивањем разума. Напротив, разум, искуство заједнице и жива традиција помажу да Писмо чујемо верније.

Такво читање чува нас од две крајности. Прва је крути буквализам који мисли да верност значи одсуство тумачења. Друга је потпуна произвољност у којој текст значи шта год ми желимо. Између њих постоји захтевнији пут: озбиљно схватити текст, али и озбиљно схватити контекст, Христа, људску савест, знање и плодове које неко тумачење производи.

Добро тумачење се препознаје и по плодовима. Ако начин читања стално производи страх, презир, искључивање и оправдавање насиља, морамо се запитати да ли смо верно чули Јеванђеље. Ако читање води већој љубави, истини, одговорности, правди, смирењу и нади, имамо разлог да верујемо да смо ближе духу текста.

5. ПАТЊА, ЗЛО И БОЖЈЕ ПРИСУСТВО

Питање патње не може се решити једном реченицом. Књига о Јову то показује изузетно снажно. Јовови пријатељи покушавају да објасне његову несрећу једноставним моралним формулама: ако страдаш, мора да си некако заслужио. Текст, међутим, одбија такво објашњење. Страдање невиних остаје скандал и тајна.

Хришћанска вера не нуди слику Бога који посматра патњу са безбедне удаљености. У Христу Бог улази у људску рањивост. Крст зато није објашњење које укида бол, већ откривење Божје солидарности са жртвом и обећање да насиље и смрт неће имати последњу реч. Васкрсење не поништава ожиљке; оно показује да ожиљци могу постати део преображеног живота.

Много патње има препознатљиве људске узроке: ратови, сиромаштво, неправедни системи, насиље у породици, злоупотреба моћи, расипање ресурса, занемаривање болесних и уништавање животне средине. У тим случајевима питање „Где је Бог?“ треба да прати и питање „Где смо ми?“ Молитва за правду није замена за деловање. Ако верујемо да је сваки човек носилац достојанства, та вера мора имати друштвене последице.

Постоји и патња коју не можемо свести на нечију кривицу: природне катастрофе, болести, старење, генетски поремећаји, несреће. Ту је посебно важно одбити сурову идеју да је свака несрећа Божја казна. Јеванђеље нас пре усмерава на саосећање, лечење и присуство. Понекад највернија реч није објашњење, него тихо „ту сам“.

Нада не значи да ћемо увек разумети зашто се нешто догодило. Она значи да ниједан човек није напуштен у свом страдању и да је љубав јача од нашег коначног пораза. Та нада се често остварује кроз друге људе: кроз лекаре, породицу, пријатеље, волонтере, свештенике, терапеуте и непознате који одлуче да не окрену главу.

6. СТРЕС, УСАМЉЕНОСТ И БРИГА О ЦЕЛОМ ЧОВЕКУ

Савремени живот доноси бројне облике стреса: финансијску несигурност, притисак на послу, породичне сукобе, бригу за здравље, информациону преоптерећеност и осећај да никада нисмо довољно успешни. Стрес није једноставно знак недостатка вере. Тело и психа реагују на опасност, губитак и преоптерећење. Духовни савет зато мора бити реалан и не сме човека додатно кривити због симптома које не може једноставно да искључи.

Исусова заповест да љубимо Бога и ближњег као себе показује да брига о себи није себичност. Одмор, сан, границе, здрава исхрана, кретање, лечење и време за односе могу бити део одговорног духовног живота. Човек није душа која случајно носи тело. Телесност припада нашем створеном достојанству.

Љубав заиста може смањити број сукоба, али не треба тврдити да ће добра воља решити сваки однос. Постоје односи у којима је неопходно поставити границе, затражити помоћ или се удаљити од насиља. Праштање не значи остајање у опасности, нити укидање одговорности починиоца. Помирење, када је могуће, захтева истину, безбедност и стварну промену.

Усамљеност је такође сложена. Човек може бити сам а да не буде усамљен, и може бити окружен људима а да се осећа дубоко изоловано. Религијска заједница може бити место припадности, али само ако је заиста гостољубива. Ако људима нуди прихватање под условом да сакрију важне делове свог живота, она не лечи усамљеност него је продубљује.

Новозаветна слика Цркве као тела у коме су удови различити, а ипак потребни једни другима, даје снажан модел заједнице. Циљ није једнообразност, већ повезаност у различитости. Стари и млади, породични и самци, здрави и

болесни, имућни и сиромашни, сигурни у вери и они који сумњају — сви треба да имају место за столом.

Практична борба против усамљености подразумева мале и конкретне кораке: редовне контакте, заједнички оброк, учешће у групи, волонтирање, слушање, тражење помоћи и понекад психотерапију. Хришћанска традиција с правом наглашава служење другима, али човек не треба да служи само да би заслужио сопствену вредност. Ми смо вољени пре него што постанемо корисни.

7. ЛУБАВ, ПРАВДА И ЖИВОТ У ЗАЈЕДНИЦИ

Када Исус говори о љубави према Богу и ближњем, он не нуди само приватну етику лепог понашања. Љубав има јавну димензију. Она се пита ко је гладан, ко је искључен, ко нема приступ лечењу, ко трпи насиље, чији се глас не чује и како се односимо према земљи од које зависимо.

Златно правило — поступати према другима онако како бисмо желели да они поступају према нама — добар је почетак, али зрелост иде и корак даље: потребно је научити шта је другом човеку заиста потребно. Љубав није пројекција наших жеља на ближњег. Она слуша.

Хришћанска заједница зато не треба да буде место контроле, него простор раста. Морални живот није сведен на списак забрана. Његово питање је: да ли наши избори граде верност, истину, слободу, одговорност, узајамност и добробит другог? Такав приступ не укида морална мерила; он их продубљује и чува од формализма.

Посебно је важно како говоримо о људима који су различити од већине. Христос изнова прелази границе које његово друштво сматра природним: разговара са онима које други избегавају, додирује нечисте, прима странце, једе са презренима и враћа достојанство онима који су сведени на етикету. Црква која жели да буде верна том Христу мора бити опрезна кад год религијски језик служи понижавању или искључивању.

Правда, међутим, није исто што и освета. Циљ је обновљење односа и заједнице где год је то могуће, заштита жртве и одговорност починиоца. Понекад љубав тражи нежност; понекад јасно „не“. Понекад праштање може доћи брзо, а понекад је дуг процес. Нити једно од тога треба наметати као јефтину духовну обавезу.

Брига за творевину такође припада љубави према ближњем. Загађење, климатске промене, губитак станишта и неодговорно трошење најтеже

погађају оне који имају најмање ресурса. Ако земљу видимо као Божји дар, онда смо њени чувари, а не власници без граница. Благодарност за створени свет природно води умерености, заштити и одговорном коришћењу ресурса.

8. ИСУС ХРИСТОС И ЖИВОТ У НАДИ

За хришћанску веру смисао живота није апстрактна идеја него се најјасније види у Исусу Христу. У њему видимо живот потпуно окренут Богу и другима: живот молитве и деловања, истине и милосрђа, храбрости и нежности. Исус не обећава својим ученицима да ће избећи сваку патњу. Позива их да следе пут љубави чак и онда када тај пут има цену.

Крст показује куда могу одвести страх, религијска самоувереност и политичко насиље. Васкрсење је Божје „да“ животу који је свет покушао да ућутка. Оно је темељ наде да љубав није узалудна и да смрт није коначна мера човекове вредности.

Када Јованово јеванђеље говори о „вечном животу“, не мисли само на бескрајно продужење садашњег постојања. Вечни живот је учешће у Божјем животу које почиње већ сада: упознати Бога и Христа значи ући у однос који преображава начин на који живимо. Нада у будуће испуњење не одвлачи нас од садашњости; она је разлог да садашњост схватимо озбиљније.

То значи да наш рад за мир, правду, исцељење и помирење није узалудан чак и када не видимо потпун резултат. Хришћанска нада не почива на уверењу да ће људски напредак сам решити све проблеме. Она почива на поверењу да је Божја верност дубља од људског неуспеха и да оно што је учињено у љубави има трајни смисао.

О вечности треба говорити са смирењем. Библија користи различите слике: васкрсење, гозбу, ново небо и нову земљу, Божје присуство без суза. Те слике нису технички опис будућег света. Оне су језик наде. Уместо да правимо детаљне карте онога што нико од нас није видео, можемо се држати средишта: живот је у Божјим рукама, љубав је јача од смрти и Божја намера је обновљење, а не уништење.

Таква нада мења и наш однос према људима других уверења. Не морамо знати коначну судбину сваког човека да бисмо сведочили Христову љубав. Наш задатак није да проглашавамо ко је изван домашаја милости, него да сами живимо милост. Суд припада Богу; нама припада верност.

9. ЧИТАТИ СВЕТ, ТУМАЧИТИ ЖИВОТ

На крају се враћамо на наслов: читати или тумачити? За зrelu веру то није избор између две могућности. Читамо да бисмо чули, тумачимо да бисмо разумели, а разумемо да бисмо живели.

Читамо Библију, али и свет око себе: научна открића, историју, културу, бол људи, лепоту природе и сопствену савест. Ниједан од тих извора није самодовољан. Библија нам даје темељно сведочанство вере; разум нас штити од лакомислености; историјско памћење нас учи скромности; искуство нам показује плодове наших тумачења; заједница нас исправља када смо затворени у себе.

Тумачити не значи разводњавати веру. Понекад је управо супротно: тек тумачењем видимо колико је захтевна Исусова порука. Лакше је дословно применити једну изоловану реченицу него пустити да нас целина Јеванђеља преиспита у односу према новцу, моћи, непријатељу, странцу, телу, природи и онима које друштво одбацује.

Зрела вера уме да каже и „не знам“. Сумња није нужно супротност вери; понекад је њен прочишћавајући пратилац. Вера без иједног питања лако постаје самоувереност, а питање без икаквог поверења може постати цинизам. Између њих постоји простор за трагање, молитву, учење и заједнички живот.

У том простору Бог није предмет који смо коначно објаснили, него Тајна којој се предајемо са поверењем. Христос није оружје у расправи, него пут којим учимо да волимо. Библија није књига којом побеђујемо друге, него сведочанство које прво суди нама и позива нас на преображај.

Зато питање смисла живота не завршава једним интелектуалним закључком. Оно се наставља у начину на који живимо: како говоримо, шта трошимо, коме опраштамо, кога бранимо, кога позивамо за свој сто, како чувамо земљу и шта радимо са временом које нам је дато.

Можда најбољи одговор на питање „ко смо, зашто постојимо и куда идемо“ није формула, него живот усмерен ка љубави. Хришћанска вера тај пут именује као живот у Богу, кроз Христа, у снази Духа: живот у коме слобода постаје одговорност, знање смирење, вера поверење, а нада храброст да чинимо добро и онда када исход није у нашим рукама.

ЗАКЉУЧАК

Свето писмо нас не позива да престанемо да мислимо, него да научимо да мислимо дубље. Вера не захтева одбацивање науке, него мудрост да различите врсте питања не мешамо. Љубав према Богу не може се одвојити од љубави према човеку, а љубав према човеку не може бити равнодушна према правди, здрављу, достојанству и целокупној творевини.

Бог кога хришћанска вера исповеда најјасније нам се открива у Исусу Христу: у блискости са рањивима, у праштању, у храбрости пред неправдом, у самодарујућој љубави и у нади васкрсења. Зато је најверније читање оно које нас постепено обликује по том лику.

Не морамо имати готов одговор на свако питање. Довољно је да их постављамо искрено, да слушамо пажљиво, да тумачимо одговорно и да не престајемо да тражимо оно што служи животу. У том трагању вера остаје жива — не као бекство од света, него као начин да свет примимо са благодарношћу и мењамо га љубављу.